

ORIZONTUL

Revistă pentru știință și literatură.

DR. VALER MOLDOVAN.

La chestia programelor noastre.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Indată ce conferința națională din 1905 a enunțat ca conclud *necesitatea reviziunii programului* din 1881, ne-am așteptat cu tot dreptul să se pornească în presă și în broșuri o discuție asupra acestei întrebări de cardinală importanță.

Nu s'a făcut însă nimic.

Poate că atunci a fost bine așa.

Trecerea dela pasivitate la activitate și așa a produs câteva valuri de discordie — azi multumită Domnului potolite, — nu era trebuință ca să se ațite patimile și pe tema programului.

Azi însă a tăcea și mai departe ar fi sau indolență sau lașitate.

Mă voi nizuî în cele ce urmează să arunc în opinia publică câteva puncte de vedere, din cari se poate privi și discuta întrebarea grea a reviziunii programului nostru.

Dacă e vorba de o *necesitate* a reviziunii programului din 1881, apoi la prima vedere e clar, că necesitatea asta privește numai punctul prim, al *recuștigării autonomiei Transilvane*.

În privința punctului acestuia, după cât cunosc eu pulzul opiniei noastre publice, există azi — în formă mai mult sau mai puțin cristalizată — trei curenți:

1. Curentul (să-l numim așa) ortodoxilor politici, cari susțin, că de punctul acesta nu avem să ne atingem, fiindcă el e scheletul și esența întregului nostru program.

2. În planul al 2-lea vin aderenții așa numitei autonomii naționale avînd de premise federalizarea Ungariei. Acestora le pare îngustă o autonomie a Transilvănenilor, care eschide aproape jumătate din Românii din Ungaria.

Dacă e să ajungem cîndva la o autonomie a Transilvaniei — zic ei, — atunci cu aceleași jertfe vom putea realiza și autonomia teritorială a tuturor Românilor din Ungaria.

3. Al treilea curent e de părere să se omită punctul 1 din program, dar în acelaș timp nu primește nici lărgirea lui în o autonomie națională, ci e de părere, că punctul acesta de natură curat de drept public și de naționalitate, să fie formulat mai puțin concret, așa cât deoparte el să nu fie o piedecă acțiunii comune a grupului parlamentar al naționalităților, de altă parte tocma în urma formulării lui mai abstracte să se poată aplica și acomoda în toate situațiile politice, cari ca și ori ce în lume, sunt supuse schimbării.

Confărența națională din 1905 a primit — e drept că în graba mare — proiectul de program publicat în »Libertatea« tocmai în preajma

conferenții și subscris de D-nii deputați Dr. Mihali, Dr. Vlad și Dr. Vajda.

În programul acesta, la punctul prim se cuprinde o astfel de formulă, care poate mulțumi pe toți, și care e potrivită să împăce cele trei curente de mai sus.

În punctul acesta nu se vorbește nici de autonomia Transilvaniei, nici abandonarea ei nu se cuprinde în el, și în fine nici idea unei autonomii teritorială nu-i eschisă prin el.

E vorba aici de ceva mai înalt, *de scopul final al năsuințelor noastre ca popor*. Pe cînd programele de pînă acum sau instituțiunile de drept public, la cari tindem, sînt numai mijloace, cari duc spre scopul suprem.

Nu-mi aduc aminte acum din cuvînt în cuvînt de cuprinsul acelu punct. *Idea e însă că: pretindem asigurarea condițiilor de existență și dezvoltare etnică politică a poporului român.*

Să ne punem drept basă a unui program idea cuprinsă în aceste cîteva cuvinte și atunci putem zice, că avem o țintă hotărîtă, știm ce vrem, și mai ales știm și aceea, că ori care va fi constelația politică, ori la ce sorți vom fi espuși, programul acesta îl putem susține fără ca peste 10—20 de ani să fim siliți a-l revizui din nou și a ne expune iarăși la frămîntările ce în mod natural se nasc totdeauna între conzervatorii susținători ai stării actuale și progresiștii doritori de reformă recerută de timpul schimbat. Dacă așa e scris în cartea sorții, ca alcătuirea de stat dualistă să fie trainică, atunci trebuie să ne împăcăm cu gîndul, că avem să ne asigurăm condițiile cele mai prielnice de dezvoltare *etnică politică a poporului român în cadrele constituțiunii ungare de azi.*

Sau punem cazul, că o zguduire internă sau externă a monarhiei Habsburgice ar face actuală așezarea iei cu totul pe alte baze, pe baze național — federaliste, programul nostru se va potrivi și în cazul acesta. Atît despre punctul prim.

Celelalte puncte din programul din 1881 sunt toate de natură, încît cu timpul pot fi realizate chiar și în formația de azi a statului Ungar.

E drept, că și din aceste unele cum e punctul 2 despre introducerea în lege a uzului limbii române în ținuturile locuite de români, în iustitie cît și în administrație, e cam greu de realizat cel puțin pînă maghiarii se bucură de poziția favorabilă în monarhie și de constelația politică de azi deasemeni favorabilă lor din Europa.

Pe cînd puntele 3—8 sunt de așa natură, încît numai puțină bărbăție ne trebuie în jos și la conducători și ele ar putea servi de bază la un »modus vivendi« cu Maghiarii, care pe mult timp ar delătura sau ar micșora conflictele dintre noi și Maghiari.

Singur în punctul 4 *despre revisuirea legii despre egala îndreptățire a naționalităților în favorul acestora* se cuprinde o chestie, care atinge poziția de drept public a naționalităților din Ungaria.

Azi încă e o deosebire colosală de vederi între maghiari și naționalități în privința poziției de drept a naționalităților. — Maghiarii pornind din concepția *națiunii politice ungare*, pe care greșit sau intenționat o identifică cu națiunea etnică specifică maghiară, nu recunosc naționalitățile nici ca individualități etnice.

Legea de naționalități dacă dă unele drepturi acele nu sunt date naționalităților ca atari,

ci singuraticilor cetățeni de limba diferită de cea a statului.

Autonomia greco-orientalilor, școalele, etc. toate sunt a le confesiunilor și nu a naționalității române.

Nicăiri nu e luat în lege, că naționalitatea română ca atare are drepturi, ba nici dreptul de existență ca individ etnic și nu politic nu i-se recunoaște.

Aceasta e extremitatea dintii.

Ceealaltă cel puțin în situația de azi politică e cea reprezentată de unii radicali dintre noi. —

După părerea acestora noi avem să pretindem hotărît recunoașterea noastră de națiune politică și ca atare egal îndreptățită cu națiunea maghiară.

Cine cunoaște înse pe maghiari știe, că la așa ceva în situația de azi nici morți nu s'ar învoî. —

Cu un punct ca acesta în program, acum te faci imposibil în parlament. Ba nici la petrac-tare nu s'ar dimite pe baza lui.

Pentru că nui destul să pretinzi să fii proclamat de națiune politică, ci trebuie să tragi și conclusiile din aceasta avanzare.

Rangul de națiune politică pretinde autonomie, fie aceea chiar și numai ca a Croaților.

Apoi nu multă fantazie trebuie ca să ne închipuim, că la o atare autonomie nu vom putea ajunge prin puterile noastre.

Ar trebui să-i premeargă o sguduire din temelii a dualismului și o federalizare națională a întregii Austro-Ungarii. Cam în felul conceput de Aurel C. Popovici. — E natural, că a realiza

aşa ceva, nu stă în puterile noastre. Iar a pune în program un punct — înţeleg punct concretizat — a cărui realizare nu stă în puterile noastre, şi a face prin aceasta d'acapo imposibilă realizarea gradată a celorlalte puncte din program, realizabile şi în situaţia politică de azi a statului cel puţin nu e lucru prudent.

E destul dacă în formula din punctul prim, care s'ar pune în locul punctului prim de azi, se prevede şi cazul acesta.

Dacă e vorbă dar, ca să esplicăm punctul patru din program — în luptele parlamentare ce le vom purta — va fi lipsă să concretizăm şi să spunem pe faţă, că în ce direcţie am dori revizuirea legii de naţionalitate în favorul naţionalităţilor, — va trebui să convingem pe Maghiari despre extremismul punctului lor de vedere, dar în acelaş timp să recunoaştem, că şi noi sau unii din noi au căzut în acelaş păcat.

Ca bază pentru o eventuală înţelegere, un *modus vivendi* cu Maghiarii, sau ca bază pentru acţiunea parlamentară a deputaţilor nostri — aşi propune următoarele:

Dînd de o parte şi punctul de vedere maghiar, care nu recunoaşte naţionalităţile nici ca individualitate etnică, şi renunţînd şi la pretenziunea noastră de a fi recunoscuţi de naţiune politică cu toate urmările ei, ne-am putea mulţumi deocamdată şi până ce durează situaţia politică actuală, cu ceva ce e tocmai la calea de mijloc între cele două păreri extreme.

Anume, deputaţii nostri, respective clubul naţionalităţilor, să pretindă ceea ce a fost luat odată şi în un proiect de lege a lui Ludovic Kossuth ca adecă:

Să se recunoască și garanteze prin lege naționalitatea Românilor, Sîrbilor, Slovacilor etc. etc. —

Se înțelege de sine, că în cazul acesta luăm de bază unitatea politică a națiunii ungare de azi.

Dar numai a națiunii politice.

Unitatea aceasta politică însă nu eschide ca legea aceasta să recunoască ceea ce de altcum există și fără de lege, ba chiar în contra legii, naționalitatea ca individ etnic.

Aceasta naționalitate nu pretinde pe seama sa autonomie politică, ca bună-oară Croații, însă pretinde ca egalitatea de drept să fie es-tinsă nu numai asupra indivizilor, ci și asupra naționalităților ca atari.

Precum individului îi dă legea drept de în-trunire, drept de a se cultiva după trebuințele lui individuale, drept de a-și vedea de aface-riile sale economice-industriali etc., aceleași drepturi trebuie acordate și garantate și națio-nalităților ca atari.

Precum însă individul, cînd exercită drep-turile publice, ca dreptul de votare și de a fi ales, e privit numai ca cetățean, ca un membru al națiunii politice, tot astfel naționalitățile în exerciarea acestor drepturi nu pretind repre-zențație specială și colectivă ca a Croaților, ci dacă vor avea și pe viitor interese culturale economice și în general: de naționalitate, de apărat, acele le vor apăra prin deputații aleși în singuraticile cercuri prin majoritățile, de cari dispune. Iar deputații aleși numai indirect, în înțeles figurat, sunt de a se privi ca reprezen-țații naționalităților, din cari fac parte.

Strict luat, ei sunt reprezentanții singuraticelor cercuri electorale, cari însă au în programul lor apărarea intereselor speciale de naționalitate, întocmai d. e. cum deputatul cu program agrar de pildă, e apărătorul intereselor speciale ale agrarilor.

Aceasta e soluție, care s'ar împăca cu idea națiunii politice unitare ungare, dar totodată e un minimum, dela care nu putem lăsa nici o iotă, fără să comitem sinucidere.

Intr'un număr viitor vom continua mersul acesta de idei.

Boabe.

— Blandeța nu încearcă să îți o fure nime. Ce să faci cu ea?

*

— Altruizmul are rost. Înseamnă jertfirea celui superior, pentru interesele celui inferior.

*

— Veșnicie!? Oare există pisică care să se învîrtă veșnic după coada ei?!

*

— Neamul românesc s'a deșteptat în sfârșit din »somnul cel de moarte« — și s'a întors pe ceia parte!

*

— Lumea aceasta Dumnezeu a zidit-o, dar Satan o reparaază. Pe semne, ades a fost nevoie de reparaturi, că puțin mai este în ea din a lui D-zeu.

Dan.

NOI

(Păcatele și virtuțile noastre.)

D-lor! Dacă lovim în masă cu un cuțit de oțal, îl ducem apoi la ureche, sunetul metalului ne face o impresie plăcută. Chiar și celor obicinuiți cu muzica artistică, cu simfonii, le va părea melodos sunetul elementar al oțalului.

Să zice că nimic nu-i mai frumos decât omul, în momentul când se roagă de iertare.

Eu completez acest adevăr, adaogind că: nimic nu-i mai frumos decât omul, când își esaminează conștiința, și își recunoaște greșelile. De acea, D-lor, luind conștiința mea, ca Român, — urmez aceeași procedură, ca și când am lovit cu cuțitul de oțel în masă, apoi i-am ascultat glasul; iau conștiința și o lovesc de masa *adevărului*, apoi îmi pun mina la inimă și ascult...

Pe cât de ușor este să scoți sunetul dintr'o bucată de metal, pe atita-i de lezne să-ți faci conștiința să glăsuiască, și să o ascuți. Pentru cea dintii îți trăbue voință, — iar pentru a doua ai lipsă de *bună voință*. În urma acestor păreri despre frumsețe și chiar folosul esaminării conștiinței proprii, m'am hotărit să cercetez caracterul nostru al Românilor, — și să scot în relief câteva din virtuțile și scăderile noastre.

Ca să o pot face asta, sunt de trebuință să schițez în liniamente mari, dezvoltarea psihologică a poporului nostru.

D-lor, — pe tema dezvoltării noastre psihologice dela venirea noastră în Dacia, s'ar putea scrie — volume întregi. — Nu-i lucru bagatel, nici prea ușor de a studia și a turna în formele concrete ale unei lucrări literare, ceva atât de abstract și variat ca dezvoltarea însușirilor sufletești ale unui popor, luînd în considerare că poporul respectiv este totalitatea milioaneilor de indivizi, cari s'au perindat în viață, în timp de 1800 ani. Sunt o mulțime de complicații, de înriri esterne, cari influențează caracteristicul psihic al popoarelor.

1. Mediul, — clima.
2. Evoluțiunea, conform legilor naturei.
3. Atavismul.
4. Relațiile și atingerea cu alte popoare.

Aceste sunt patru împrejurări principale de cari voi ținea seamă, încercînd să schițez motivele din pricina cărora noi suntem azi, așa cum suntem și nu altfel.

Noi suntem coloniști Romani. Nu ne deosebeam pe atunci cu nimic în privința psihică, — sufletească, de ceilalți cetățeni Romani. Iar, pe cît știm, — cetățeanul Roman își avea însușirile sale etnice destul de marcate și destul de diferite de ale celorlalte popoare.

Cetățeanul Roman era jertfitor. Pentru binele public și fericirea concetățenilor, — pentru mărirea patriei, el își jertfea viața. Atîtea pilde de jertfă sublimă nu ne presintă istoria nici unui popor ca istoria Romanilor. — Cetățeanul Roman era primitiv, — iubitor de oaspeți. Era soldat bun, — curajos și isteț. Se ocupa mult cu politica și cu afacerile publice; legile lor sunt baza legilor de azi. Iubea dreptatea. Nu asuprea. Se impunea cu civilizația și nu cu forța brutală, cu trufia popoarelor de azi. De acea popoarele învinșe deveneau Latini în cîteva decenii. Era inteligent și iubitor de știință. Față cu dușmanii era mîndru și cerbicos.

Aceste însușiri erau proprietatea țaranului și aristocratului, de o potrivă, întocmai ca însușirile rele, ca de pildă setea de bogății, intriga, — pizma, — cruzimea.

În privința moralității, Romanii nu erau esemplari. Îndată ce legile aspre și-au pierdut respectul, temperamentul meridional i-a dus la cele mai mari esecese.

În privința immoralității Romanii nu ocupă locul cel din urmă.

Averea, pentru cetățeanul Roman era un blăstăm. Îndată ce avea avere, se obișnuia la lux și orgii. Orgiile Rome sunt vestite. Împreună cu averea s'au sporit la el — orgiile. Și asta le-a fost perirea. A devenit sumeț și încrezut — imoral și nepăsător. Și prin aristocrația banului s'a înfițat și poporul de rînd. În urma acestora, și a fatalelor certe interne, pătimașe, — a urmat perirea lor.

Aristocrația Romană a fost nenorocirea statului; — neastîmpărata, încăpățînata aristocrație Romană. La alte popoare aristocrația a fost un stîlp puternic al neamului, — numai popoarele latine sufer și pier prin aristocrația lor.

Să-l urmărim acum pe cetățeanul Roman, înzestrat cu astfel de însușiri, să-l urmărim în cursul veacurilor, în dezvoltarea lui.

I. Clima, — mediul, — au avut asupra lui o influință oțelitoare. L'au întărit continuele lupte în contra naturii, suferințele, — lipsa, — frigul, și peste tot, trailul mai anevoios într'o țară mai puțin roditoare, cu munți și codrii, și cu aer aspru. — Soldatul Roman, mai viteaz și mai desinteresat decît barbarul, însă mai slab ca fizic, s'a întărit și el cu timpul în decursul veacurilor.

A cîștigat în privința rabdării, a paciinții, a zelului și perseveranței.

Caracterul lui sanguinic, meridional, s'a mai domolit, așa încît azi se deosebește în multe privințe de fratele seu, — fancezul, — italianul, — etc.

Pot zice că clima mașteră a influențat favorabil asupra Romanului venit în Dacia.

II. Evoluțiunea, conform legilor naturii, a străformat mai puțin pe civisul Roman.

Prin luptele ce avea să le poarte în potrive naturii și a barbarilor, — apoi prin domnia străină, dînsul a fost silit să rămînă conzervatorul celor știute și învățate dela strămoși. Viața publică și intelectuală nu s'a putut desvolta chiar din cauza celor înșirate. De aceea țăranul nostru de azi, — afară de cîteva noțiuni nouă, nu are un cerc cu mult mai larg de cunoștințe, decît strămoșul său venit din Italia. A împiedecat în măsură mare metamorfozarea lui, chiar ca și a treia împrejurare amintită:

III. Atavismul, — adecă tendența naturii de a se reproduce. Am putea numi atavismul chiar de: notă conzervativă a naturii, care nu lasă să dispară o formă, — o însușire a omului, ci o face să se moștenească din fiu în fiu.

Pe lîngă tipul nostru: — latin, — care în portul nostru, — al țăranilor nostri, este acelaș tip Roman a țăranilor de pe columna lui Traian, — pe lîngă tipul Roman, adecă, — noi am moștenit deodată cu viața și cu singele din noi, și însușirile sufletești, — psihice, ale Romanilor.

Ce-i drept, cu tot cozervatismul nostru, — ba poate chiar din cauza acestui conzervatism, noi ne-am asimilat o mulțime de elemente străine, împreună cu tipul și însușirile lor etnice-individuale.

Se și pot obserza în caracterul nostru tipic cîteva însușiri caracteristice Slavilor, Germanilor și Maghiarilor, apoi a Grecilor și Turcilor (în România). Dar aceste note sunt disparente și se manifestează sporadic, — în satul ori ținutul respectiv, prin înclinările spre comerț, ale Grecilor, în alt loc prin o rîvnă de muncă — a Sasului, în alt loc prin fudulia și dorul de războire, — artagul Maghiarilor, etc.

Mai neinfluițat a rămas poporul din Munții-Apuseni. A rămas însă în noi esența însușirilor moștenite, — însușirilor Romane, — chiar prin ereditate și atavism.

IV. Mai mult ne-a influințat contactul, — relațiile cu străinii, domnia străinilor, perzeuțiunile lor. Aceste au stins încitva energia băstinașe, făcîndu-l pe civisul Roman mai răbdător, mai supus și mai puțin fălos.

Nu-i vorbă — și Românul e mîndru de neamul lui, — își iese și el din răbdare cînd îi ajunge cuțitul la os, — dar nu în măsura în care o făceau asta strămoșii lui.

Românul, bătut de vitregia vremilor, a devenit neîncrezător. Neîncrezător față de mai marii lui, și neîncrezător în viitorul lui.

E un fel de pesimizm național acesta. El nu așteaptă bine, s'a obicinuit cu răul. Știe că toți vecinii îl dușmănesc, de aceea el se ferește. A fost tras pe sfoară prea de multe ori, decît să mai aibă încredere. Asuprirea, — vitregia sorții și a stăpînitorilor săi a influențat mai mult decît ori ce asupra Romanului — acum Român.

Slugărnicia este cea mai mizerabilă notă a neamului nostru. Nici un neam nu are atîția mameluci, — răbdători și supuși pînă la lașitate, ca însuși noi, Românii.

Această slăbiciune, deși se poate scuza, — este prea dăunătoare pentru noi.

Se poate vedea mai cu seamă în părțile unde iobăgia a durat mai mult.

Să facem d-lor, bilanțul! Să vedem acum, după 1800 de ani pe civisul Roman.

Am zis, că Romanul era jertfitor. Aceasta însușire nobilă a prea scăzut la noi. Pentru scopuri naționale nu jertfim nici minimul.

»Își iubia patria și limba«.

În privința asta nu stăm mai pe jos.

Și noi suntem soldați buni. Și nouă ne place politica și ne ocupăm de ea ori cît am fost noi de înlăturați de pe terenul acesta. Iubim, ca și Romanii, luxul. Ahea avem ceva avere și poziție, ne nizuim prin lux să producem aparența unei averi de două ori așa de mare, și nesecate. De lucru ne ferim și noi, cînd mai putem și cum putem. Poporul nostru are și azi plăcerea de a să aduna în »for« în piață, — ca să mai schimbe cele idei. — Și noi avem »podul minciunilor«, ca și Romanii.

Că suntem răsbunători, adeverește proverbul nostru că: »Românul ține minte«, care-i acurat proverbul Roman: »Po-

pulus Romanus et injuriae et beneficiis memor esse solet.
 Romanul era increzut. Ei bine, — noi suntem chiar contrarul, — nu punem preț pe puterile noastre proprii.

Déspre moralitate să vorbesc?

Românul, ca și Romanul are mari înclinări spre a gusta din »poama oprită«.

Și noi, ca și Romanii, suntem cetățeni buni, dar indivizi cu defecte.

Setea de avere ne-a mai scăzut, decînd ne-am obișnuit cu sărăcia. Dar germeul acestei scăderi a rămas încă în noi.

Românul, ca și Romanul, este iubitor de oaspeți și de ospete.

Peste tot, — am moștenit multe dela Romani, atît virtuți cît și scăderi. — Mai ales scăderi.

Fiind scopul nostru, ca cercetîndune conștiința să ne cercetăm și să ne recunoaștem greșelile ca să ne ferim de ele, mă voi nizuî să dau în tablouri o schiță a păcatelor noastre cele mai evidente. Să scot în relief lacunele noastre, relele de cari suntem bătuiți.

Mă voi încerca să prezînt starea noastră prezentînd trei tablouri din viața noastră publică: Tabloul politic, — Tabloul cultural și tabloul economic.

Botezul!

«**Noua eră**», din multele bunătăți ce le-a adus cu sine, s'a îndurat să ne dăruiască și pe noi cu ceea ce ni-se compete ca la ziaristi români — din țara ungurească, — **procesul de pressă**.

Rîndunica albastră, — prevestitoare de «dreptate» și de «pușcărie», s'a ivit deja la redacție, invitînd pe redactorul nost la jucele de instrucție.

Se spune, că dacă l'ar spînzura pe un om, în toată ziua odată, — s'ar obișnuî chiar și cu spînzurătoarea. De sigur obișnuința cu astfel de invitări a fost pricina liniștei pline de cinism, cu care a pornit redactorul nost, — din cafenea la judecătorul de instrucție.

Articolul cu pricina e răspunsul pentru d-l I. Slavici, din nrul 3 al rezistei noastre, — cu titlul «**Moneda are două fețe**».

Procesul se pornește pentrucă lanca e numit »regele munților« și »erou visător«.

Dovedește acest proces, că moneda are două tețe, dar justiția noastră (deși se laudă) — și-a păstrat tot fața cea veche, încondeiată după »un model« de »betyâr«, de renumiții ministrii de justiție din era liberală.

Acest proces e al V-lea, pe socoteala D-lui V. E. Moldovan, și are nota caracteristică de a profeti, — că nici el, nici cele două procese ce i urmează, (tot pe socoteala noastră) în cel mai scurt timp, — nu bagă frică în oasele «Orizontului».

Am aflat deja leacul, care o să taie pofta D-lui procuror de a-și câștiga titlu de avanzare, prin perzecutarea Trepowenească a presei noastre.

Până atunci, rugăm pe abonații și pretenții revistei noastre, să ajute revistei, făcând propagandă energetică pentru ea, ca să lupte mai cu înleznire cu hydra dela tribunalul din Cluj, — care are ambiția să înghită »libera opinie« și presa românească. Am trecut Rubiconul! — Am primit botezul de sînge!

Emancipațiunea femeii.

Domol, dar cu o gravitate silită urcă astăzi femeia treptele universității. Colegii se uită curioși la ea, iar gîn-gașa studentă uneori pierdută cu ochii painjiniți, alte ori mîndră de poziția sa se înfășură prin coridoarele și sălile univerzităților.

Altă dată cu fruntea înădușită și cu ochii plini de foc protestează în congrese contra nedreptății și despotizmului bărbaților.

O vezi parcă cum se ridică în vârful picioarelor și cum își asvirle mînile în aer și-și îngroapă fața în grimazuri cerînd drepturi egale cu ale bărbaților.

Prin tîrguri cine n'a văzut atîtea femei cu tașca de pele la briu sau încinsă peste poate lăudîndu-și mărfurile, vinzînd scump și înșelînd eftin; încheiînd contracte cu tîrgoveții; zbătîndu-se cu sudorile pe frunte pentru ban, ocărînd cu gură mare pe mișeii de bărbați și bătînd une ori pe tilhari?!

Hai să cetim în traducere comunicările interesante ale ziarelor americane și franceze și să nu ne mirăm așa tare de vorbirile ce le țîn în fața forurilor judecătorești advocații-femei, vorbiri, în cari apără dreptatea femeilor, condamnă învinuirile aduse femeii urite și pledează cu patimă pentru procesele de divorț ale bărbaților frumoși.

Și fiindcă sunt multe și dese cazurile să nu ne mirăm nici de femeile-med și, cari împlință cuțitul fără milă în corpul copiilor și fac operația cu sifșit îndoelnic.

Să nu criticăm aspru nici procedura zecilor de mii de oficiante dela postă, telegraf, tren și mai ales telefon, căci ori și cum sunt femei și ele și nu putem aștepta mai cu samă noi bărbații cei urși o punctuositate electrică.

Femeea n'are vot — zice nevoiașul bărbat de azil Curioasă afirmațiune mai ales cînd bine se știe, că bărbatul nu îndrăznește s'o susțină decît numai dela distanță. Intrați în atîtea familii și vă convingeți personal, cine are vot? Faceți o adunare de bărbați și femei și veți vedea cine are vot. Intrebați pe bărbatul cela mic de statură și cu haină tocită, cine are vot în casa lui? Femeea îmbrăcată în haine de mătasă sau el cel îmbrăcat în haine de lînă?

Cineva va zice, că ăsta e votul pasiv al femeii!

Din contră ăsta e cel mai activ vot al ei, cu votul ăsta își realizează ea mai reușit ținta, vanitatea.

Sau e vorba de votul pasiv politic? ăsta noi Europeanii încă nu l'am văzut pe deplin realizat la femeie. Că se va realiza, nu mai incupe îndoială. În statele Wyoming și Colorado din America femeile au vot pasiv și activ în comună. În cîteva colonii ale Australiei au drept de vot fecioarele și văduvele, în altele are drept de vot ori ce femeie maioreană, care plătește dare. În Austria femeia proprietară își exercită dreptul de vot în comună prin mandatar. La noi în Ungaria femeile, cari plătesc mai multă dare după averea imobilă își exercită votul în corporațiunile comunale prin mandatar. În Italia femeile au înaintat la parlament în repețite rînduri petiții pentru dreptul de vot în comună și numai timpul le desparte de realizarea dorinței lor.

Dar afară de votul ăsta cit de mult influințează femeia votul politic activ al bărbatului prin votul său familiar, votul său indirect alege de atîtea ori pe reprezentantul chestiunilor politice ale statului! Intrebați bună oară pe cițiva

deputați din parlamentul ungar, dacă dintre voturile obținute la alegeri n'au să le mulțămescă femeilor? Eu știu multe pilde și cunosc una foarte interesantă, dar n'o amintesc, fiindcă nu vreau să atac convingerile.

Se înțelege, că femeea nu se mulțamește numai cu felul ăsta de vot, ci ea tinde la deplina egalitate politică cu bărbatul. Ținta ei e s'ajungă în parlament, pentruca acolo împreună cu bărbatul să făurească legile. De aici deselegre congrese, pe cari le țin. Sunt proaspete încă în memoria bărbaților maturi zgomotoasele congrese femeiești din anul 1896, ținute în Paris și Berlin, precum și cele următoare ținute în Londra, Bruxelles și alte orașe, în cari au cerut cu insistență dreptul de vot în stat și în comună.

Asta-i lupta și rezultatul obținut de femei pe terenul vieții politice. Până acum nu-i mult, dar ele nădăjduesc, că cu vremea vor avea totul.

Pe terenul dreptului social însă sunt aproape egale cu bărbații. În Statele-Unite — în cari s'a început mai întâi lupta pentru emancipațiune — au drepturi absolute peste avere și copii; pe terenul industriei și comerțului se pot valora după plac; în școalele pedagogice sunt primite în rând cu bărbații; (aceasta e altcum cea mai îndreptățită ocupațiune a femeii emancipate) în oficiile de postă, telegraf, telefon, tren, în birourile ministeriale și judecătorești sunt angajate cu aceeaș ușurință ca și bărbații; univerzitățile sunt deschise pentru toate absolventele școalelor medii; avocați-medici-profesori-femei se întrec în cunoștințe cu bărbații; în pressă și-au cîștigat teren destul de larg; pe terenul artei și al științei ocupă o poziție respectabilă; ba la sectele quekkerilor, methodiștilor și a univerzaliștilor îndeplinesc și servicii religioase în calitate de preoți.

În Anglia pe urma lui Stuart Mill, ferventul apărător și luptător al drepturilor femeiești, s'au format o mulțime de societăți, cari toate au de scop eluptarea tuturor drepturilor pe sama femeilor. *National society vor Women's suffrage* luptă de aproape patru decenii pentru votul femeii.

Primrose League are milioane de membre, cari luptă în șiruri organizate și disciplinate pentru drepturile femeiești. Univerzitățile sunt deschise pentru femei ca și pentru bărbați; femeia e stăpână peste averea și copiii săi, are drept de tutorat și toate funcțiunile publice îi stau deschise.

În Franța li-s'a deschis univerzitatea deja din anul 1863. Până la 1899 puteau fi profesori și medici, din anul acesta însă li-s'a permis a studia și dreptul, iar astăzi o mulțime de femei-advocați pledează pentru dreptate și strîmbătate în fața judecătorilor.

Sunt destule exemplele ăstea, pentruca să se vadă unde a ajuns femeia astăzi față de bărbat. Și-a cîștigat drepturi însemnate, aproape egale cu ale bărbatului în chestiunile de drept ale statului, pe terenul social și în unele părți au și drepturi politice (dreptul de vot în comune).

Față de această stare nouă socială se impune de sine întrebarea:

Oare lumea asta schimbată la față să contribuie la apropierea sau depărtarea ultimei ținte a omului: fericirea?

Răspunsul hotărît și neresturnabil trebuie să fie:

Așa o lume nu poate realiza această țintă.

Totuși în împrejurările actuale, în lupta asta desnădăjduită pentru pine emancipațiunea nu poate fi împiedecată fiindcă ea în cazul ăsta e un eflux puternic al naturii, care pretinde susținerea individului. Asta-i o cauză a emancipațiunii. A doua cauză e civilizațiunea modernă. Deja cu începutul evului nou — cînd în sufletul oamenilor s'au sălășluit binecuvîntatele idei de libertate fizică și intelectuală-morală și de egalitate pe terenul drepturilor sociale și politice — s'a pus temelie tacită emancipațiunii femeii, care însă a eșit la iveală în timpul luptelor pentru independență a Statelor-Unite din America-de-Nord, iar de aici s'a lățit în toată lumea. Chiar și în India, în care cu cîțiva zeci de ani mai înainte nu era iertat femeilor să cetească nici chiar cărțile sfinte, astăzi li-e permis să fie medici, profesori, învățători etc.

Lupta însuflețită pentru o idee se întâmplă însă adeseori, că nu vrea să cunoască granițe și chiar ciudă au-reola luminoasă o părăsește, ea nu se oprește, ci merge înainte orbecind prin întunec. Că lupta pentru câștigarea tuturor drepturilor femeiești și mai ales politice încă e o orbecare pînă întunec, nu încapă îndoială.

E adevărat, că emancipațiunea femeii e un eflux al civilizațiunii actuale al tendinței de conservare individuală și ca atare nu poate fi împiedecată în dezvoltarea sa, dar se impune ca o datorie absolută întregii societăți omenești să nu sprijinească această dezvoltare, care cu vremea va stîrpi cea mai trainică temelie a societății: familia.

Străbateți în familia de azi și căutați pe mama și dacă veți afla-o, veți recunoaște oare în ea pe matroana timpurilor trecute? Cînd vedeți astăzi pe femei, vă mai aduceți oare aminte de mama spartană, mai auziți oare izvorînd din graiul ei șiragul virtuților de mamă, mai înțelegeți astăzi rostul ei sau preocupați! cu totul de valorarea severă a eului o veți socoti și pe ea de un individ răsleț, care luptă pentru valorarea și susținerea leului propriu? Așa-i, că astăzi nu se mai miră nimenea, dacă mama își petrece tot timpul în societățile elegante ale cavalerilor »is-teți« povestind fleacuri? Și nu-i așa, că astăzi nu se miră mulți, cînd mama își apără curtezanul și-și condamnă copilul?... Cine-i responsabil de toate acestea? În cea mai mare parte însăș societatea. În evul mediu catolicii au introdus cultul fecioarei Maria ca singurul mîntuitor al sufletului, ce se zbate după vecinica fericire. Acest cult însă a ridicat foarte mult și nimbul femeii. Pe urma acestei înălțări au venit în urmă ideile de libertate și egalitate... și cu ele s'a pus bază emancipațiunii moderne, cu care am ajuns deja așa de departe, încît îi putem aprecia și roadele.

»Se surpă parcă societatea — zicea un sociolog mai deunăzi. — Și știți de ce se surpă? Se surpă mărșul edificiu, fiindcă i-s'a putrezit temelie: S'a putrezit familia«.

De fapt e așa. Ce folos poate aduce emancipațiunea societății? Nici un folos ar zice poate toți bărbații. Mai cu

samă pe terenul politic n'ar aduce absolut nici un folos. In congregație, în adunări și parlament ar fi numai certe ba poate și înfășcări de păr și în urmă întreg mecanismul statului s'ar strica și cel mai turbat anarchism și-ar face mendrele nevătămat.

Că sunt și femei cu cunoștințe vaste, savante, poete, scriitoare cu renume etc. asta nu e un motiv, care să ne facă, să afirmăm, că femeia poate fi ce e bărbatul. Capacitatea lor dezvoltată într'un grad mai înalt e totdeauna o excepțiune, pentrucă construcția fiziologică și psihică a femeii nu e aptă de a crea un intelect mai puternic. Cineva ar zice poate, că împrejurările între cari a trăit femeia până acum și în prima linie, educațiunea dată ei au fost cauza, că sexul feminin nu poate ținea pas astăzi cu psihicul și fizicul bărbatului. Asta nu-i adevărat, decît numai în parte. Singur natura poate fi adevărata cauză, că femeia e mai slabă, mai simțitoare mai nervoasă, mai incapabilă de muncă și ca atare neaptă de a săvîrși acelaș lucru pe care-l săvîrșește bărbatul. Știe tot omul, că munca intensivă și neîntreruptă, mai ales munca psihică osteneste foarte mult constituția nervoasă a individului și cu vremea îl aduce într'un fel de perplexitate, îl face nervos. Munca femeii până acum n'a fost atît de natură psihică — vorbind în înțelesul rigid al cărții — sau de natură mecanică (în înțelesul biroului), ci mai mult de natură fizică și socială. Munca fizică a femeii se înțelege, că n'a pretins aproape de loc ajutorul psihicului, iar munca socială a luat în ajutor numai partea aceea a psihicului, care întărește sistemul nervos: petrecerea cu copiii, instruarea lor, care pentru o mamă nu era decît plăcută, preumblare, bucătărie etc.

Ce se va alege însă din femeia care lucră astăzi numai cu intelectul, căci ea lucră contra naturii sale aplicînd o forță evidentă asupra sistemului său nervos? Intelectul femeii se desvoaltă paralel cu fizicul său: iute. Toată dezvoltarea asta naturală însă nu ține decît până la optsprezece ani, iar dela etatea asta femeia rămîne cam într'un fel de statusquo până pela vîrsta de 35 de ani, de aici scade.

Bărbatul se desvoaltă mai încet și fizicește și sufletește, dar mai temeinic. Desvoltarea intelectului său decurge mereu până la vârsta de 28 de ani. După cum vedem diferența e mare, pentru că raportul cantității și calității puterii intelectuale în ce privește vârsta nu se prea deosebește. Nu încapе indoială, că sunt excepțiuni și într'o parte și într'alta. Sunt femei, cari întrec cu capacitatea lor pe foarte mulți bărbați. Bunăoară la noi poeta Elena Farago (Fatma) întrece pe atîți bărbați cu puterea intelectului său... Cu toate acestea excepțiunile nu pot forma regula.

După constatările unui psiholog peste 500 de ani toți urmașii intelectualilor de azi vor fi nebuni, dacă ei vor înainta cu aceeaș iuțală pe calea nervozității. Să zicem bunăoară, că constatarea asta e însaș o nebunie, dar ce să zicem despre spazmul de care e cuprinsă o femeie adevărat modernă, pe deplin emancipată, cînd vorbește din vîrfurile năucirii sale de absolută doamnă. Luați aminte la aerele, ce și-le dă, ascultați, cum își discută meritele, nu căutați s'o supărați, căci i-ați deranja frumosul ten, poate i-ați învineți buzele și după părerea voastră nu i-ar sedea bine, să facă spume la gură de mînie, iar din brațele ei să facă o moară de vînt. Asta încă n'ar fi nebunie, dar cu toate astea nu putem tăgădui, că n'ar fi rudenie cu ea. Continuarea numai acolo ar putea duce. Dar nu numai femeile de clasa asta, ci ori ce femeie, care muncește ca avocat, ca medic, ca profesor, ca oficianță, trăește numai din forțarea continuă a sistemului său nervos; iar această forțare duce la epuizarea fizică și psihică a femeii emancipate, fapt care ar putea surpa societatea omenească înainte de a ajunge la adevăratul său scop.

Pe de altă parte chiar dacă n'ar duce emancipațiunea la acest rezultat depărtat totuș ordinea socială suferă. Suferă, fiindcă femeia emancipată pe lingă absoluta sa libertate individuală mai are și o largă independență socială, ba dacă i-s'ar da și drepturile politice în întregime poate că nici chiar legătura căsătoriei n'ar mai fi respectată. De ruinarea familiei nici nu mai vorbim. Inchipuiți-vă bunăoară o ale-

gere de deputat dietal și să zicem, că și femea are vot, ba presupunem, că chiar ea ar fi candidatul respectivului cerc și să zicem, c'ar fi aleasă. Ce-ar fi atunci? Oare cum s'ar prezenta o astfel de familie? Bărbatul să vadă de copii, iar femeea să incurce ițele politicii în parlament! S'ar putea oare vorbi în cazul ăsta de ordine socială? Și pe lângă atîta independență dată femeii ar mai putea susține cineva deplinul simț moral al ei? Nu cred. Deși am trăi o epocă zisă civilizată, totuș aș fi pe deplin convins, că trăim epoca barbară a omului primitiv, cînd femeea încă era absolut independentă și nu cunoștea rezponsabilitatea morală a faptelor sale.

Dar cu toate aceste rele emancipațiunea nu poate fi împedecată. Ar fi însă mijloace, cu cari s'ar putea opri lățirea ei. Și anume statul ar trebui, să se îngrijească mai mult de starea materială a familiei, ar avea datoria, ca să răsplătească mai bine munca bărbatului, pentru ca acesta să poată susține familia cu agonisala sa, fără de a conta și la munca femeii. Înțeleg însă lucrul ăsta așa, ca femeea să nu trebuie, să muncească aceeaș muncă, pe care o muncește bărbatul nu ca să nu muncească de loc. Din contră ea poate fi un bun ajutor la munca fizică a bărbatului, iar acest ajutor se conformează după felul de muncă și după clasa socială a bărbatului. Țăranca ajută soțului său la munca cîmpului, iar femeea funcționarului duce sarcina bucătăriei fără ajutorul bucătăresei. Amîndouă au însă sfînta datorie de a educa.

Cam ăsta ar fi mijlocul, prin care s'ar putea delătura în parte cauza primă și cea mai puternică a emancipațiunii: lipsa materială sau mai bine zis: luptă pentru pîne.

Cauza a doua: rîvna femeii după știință, sau tendința ei ambițioasă de a fi egală în drepturi cu bărbatul încă s'ar putea mulcomi prin diferite măsuri domoale, dar ponderoase, cari ar face mari greutăți femeii de a se ridica până la treapta, pe care stă bărbatul. Se înțelege, că aceste măsuri n'au să împedecă libertatea individuală a femeii și n'au să împedecă pe față nici independența ei socială, ci să fie mai mult de natură morală, cărora femeea fără să simță greu.

tatea lor dinamică, totuș trebuie să se supună. Se înțelege, că astfel de măsuri sau legi morale le-ar putea aduce mai bine societatea însăși: bărbații și femeile neatinse încă de boala emancipațiunii. Nu vreau, să aprob părerea, că femeile emancipate ar trebui boicotate, pentru că asta lovește în libertatea ei individuală și ar fi un testimoniu de paupertate al civilizațiunii moderne. Ar fi însă alte mijloace, dacă s'ar discuta chestia serios.

Natural, că femeia nu trebuie excomunicată din școală, din contră femeia cultă totdeauna își impune. Cultura asta n'are însă să fie un complex al chestiunilor abstracte, cu cari se ocupă bărbații și dintre aceștia mai ales filozofii, ci o cultură estetică. Să se pună preț mai mult pe dezvoltarea gustului pentru frumos, pentru tot ce-i nobil, pentru dragostea față de natură și în prima linie pe educațiune. E îmbucurător, că școlile de fete de acum își înțeleg binișor chemarea asta și bine ar fi dacă fiecare femeie ar înțelege ținta acestor școli și ar realiza-o. Durere însă sunt atitea femei, cari după ce se despart de școlile ăstea intră în alte școli, unele la universitate, al cărei program stă în cel mai vădit contrast cu programul școlilor de fete. Acestea întăresc fizicul și psihicul, nutresc fantazia și croesc calea adevărată, pe care trebuie, să meargă femeia; pe cînd universitatea o abate cu totul dela calea asta, iar din frumoasa ei chemare face o caricatură a chemării omenești. Afirmățiunea asta să nu se pară, că ar proveni din neobicinuința cu femeia — universitară, nu, ci ea e constatarea unui rău real, rău, care cu vremea poate să facă cu totul uitată chemarea multor femei.

Din cele tractate de mine până aici se vede clar, că eu nu pot fi aderentul emancipațiunii. Motivele ce le-am adus poate, că sunt slabe și lipsite de puterea convingerii. Uu lucru însă îl poate pricepe ori cine: emancipațiunea nu contribuie la întărirea societății. Ea nu va realiza nici odată ținta finală a omenimii: fericirea, pentru că cel mai puternic sanctuar al societății, familia, care singură poate duce la scopul ăsta, se părginește.

Să nu creadă cineva, că sub fericirea, spre care țin-tește omenimea eu aş înțelege o fericire absolută, care va să fie odată într'o vreme închipuită și care s'ar realiza, dacă n'ar fi emancipațiunea femeii. Nu! Fericirea înțeleasă de mine e cu mult mai simplă, dar și mai reală. Judecată din punct de vedere individual ea constă în mulțămirea sufletească a individului cu sine și cu ai săi. Iar societatea poate fi ori și când fericită, dacă ordinea ei nu e conturbată de curente nenaturale ca tot atâtea complexe ale indivizilor nemulțămiiți cu sine și cu societatea.

Acest fel de fericire îl înțeleg eu, acesta e scopul cel mai înalt al individului și societății. Fericirea asta înțeleg, că e atacată de emancipațiunea femeii, pentrucă femeea își perde îndreptățirea de a se numi mamă și soție în înțelesul pur etic al cuvintului și prin asta rupe legătura cu destinațiunea ei naturală, fapt care nu poate contribui la fericirea ei și a societății.

V. Nițescu.

Cauzele lătirii proselitizmului la Români*)

Diferitele păreri, ce circulează astăzi în opinia publică asupra lătirii proselitizmului la noi, mă fac să mă rostesc și eu asupra acestei chestii importante.

Cei mai mulți dintre noi, cari s'au ocupat cu chestia proselitizmului, au adus de motive niște lucruri secundare, cari vor fi contribuit și ele mult la lățirea sectelor, dar adevăratele cauze nu le-a arătat încă nimeni, n'a avut nime curajul să le arete.

Proselitizmul — după cei mai mulți — se propagă în mod pasiv și în mod activ din partea inteligenței noastre, și anume: în mod pasiv că aceasta inteligență *nu postește*,

*) Dăm loc acestui articol, — pentru că, — am mărturisit principiul opiniilor libere, în coloanele revistei noastre. Ii dăm loc, pentru că, — fie cât de dureros pentru noi, — dar în mare parte spune adevăruri, ce nu pot fi ascunse, — fără să păcătuim. O mică clarificare: În urma prim-articolului nost din nrul trecut, s'au aflat trei preoți, cari nu s'au putut împăca în nici un chip cu adevărul din el, — spunind că am ofenizat preoțimea. Ceva, cât se poate de greșit. Noi nu am acuzat preoțimea, — ci *păcatele* celor ce au *păcătuit*. Deci, preoțimea, — care n'a păcătuit și osindește păcatul, — să ne fie recunoscătoare, pentru că am contribuit la stîrpirea unor păcate, cari strică mult vaza preoțimii. Cel ce se supără, dovedește că se solidarizează cu cei cari au greșit. Iar asta, în interesul acelei preoțimi, care întrunește stima noastră cea mai adîncă, — nu-i corect. Să judecăm însă, — fără patimă.

Așa și acest articol. Ne arată o rană ce n'o mai putem ascunde, — și e în folosul preoțimii cinstate, să contribuim la îndreptarea celor rătăciți! Redacția.

nu se spovedește, nu se cuminecă etc; în mod activ că se *sfădește, se înbeată, înjură* etc.

Am zis din capul locului, că aceste patimi vor fi contribuit foarte mult la lățirea imoralității, respective a proselitizmului. Dar judecînd lucrurile mai profund, fiecare îmi va da dreptate, cînd am enunțat părerea, că aceste sunt numai cauze secundare, menite să retacă, sau să mistifice adevărul, la totul alt undeva trebuiesc căutate adevăratele cauze.

Este într'adevăr nu numai absurd, ci este totodată o calumnie, afirmația, pe care trebuie să o respingem cu toată bărbăția, că poporul românesc, care mai bine a suferit moarte, decît să se lapede de legea strămoșească, să rătăcească acum în adunările baptiștilor, numai pentru că popa, sau dascălul nu postesc. Aceste vederi vor fi fost bine venite acum vr'o sută de ani, cînd domina fanatismul religionar, dar astăzi aceste nu sunt motive, ca să facă pe Român, ca să se lapede de legea strămoșească. Căci să ne întrebăm: Ce păcat să fie cînd eu mînînc de fruct din curata mea sudoare? Ce păcat să fie cînd nu mă spovedesc, nu mă cuminec, cînd mi-e sufletul curat? E păcat neiertat însă, cînd *postînd mînînc sudoarea altuia*. Și e păcat strigător la cer cînd *mă spovedesc, mă cuminec*, ear din mine *clocotesc patimile*. Aceste toate acum poporul are cap să le judece, și de aceea nu pot să ne fie așa de primejdioase, precum s'ar părea la aparință.

Cînd sunt în pericol cele mai vitale interese ale neamului nostru, trebuie să mărturisim adevărul ori cît de mult ar dura, și să stîrpim ranele ori cît de adînci urme ar lăsa. Ear dacă e vorba să mărturisim adevărul, vom afla că adevăratele cauze a lățirii proselitizmului sunt *înșiși preoții*. Cine, dacă nu păstorul e de vină, cînd lasă să între lupii în turmă?

Mărturisind numai adevărul vom afla, că cei mai mulți preoți de ai noștri, nu sunt păstori în înțelesul adevărat al cuvîntului, ci adevărați *satrapî* peste satele noastre. (Onoare excepțiunilor!) Cei mai mulți nu-și pot subordina interesele particulare intereselor generale. Cei mai mulți în urma poziției ce ocupă, fac abuz de misiunea încredințată lor. S'a mestecă în toate afacerile comunelor favorizînd pe unii și terorizînd pe alții. Să luăm niște pilde. Este o alegere de primar. Să formează partide. Sprijinește partida asta, se supără ceialaltă, ori viceversa. — Este în comună o segregare. Preotul se impune oareși cum de președinte, deoarece

trage folos material. Favorizînd pe unul, nu poate să nu asuprească pe celalalt. — Un om are un proces. Cere sprijinul preotului, care fiind om cu influință îi ajută, poate, la cîștigarea procesului pe nedrept, iar contrarul cu dreptatea în mină, perde procesul etc.

Atunci cînd preotul nu postește, poporul nu se revoaltă înotriva lui, dar cînd simte, că preotul l'a cumpenit de și-a pierdut pămîntul, sau vaca din grajd, atunci caută și el ca să se răzbune. Și cum s'ar răzbuna mai bine, decît dezer-tînd din turma preotului?

Acestea sunt adevăratele cauze, cari contribuiesc la lă-țirea proselitizmului între Români. Am putea cu precizie ne-matematică să constatăm fără exagerare, că din 100 de cazuri 99 sunt cazuri de răzbunare, și că preoții prin *aroganța*, *lăcomia* și *imprudența* lor conlucră la lățirea proselitizmului.

Ca să stîrpim răul, încă în germene, e de lipsă ca preoțimea acum mai ales să fie la culmea chemării; să se dezbrace de toate patimile omenești; vorbele să fie în consonanță cu faptele; să-și subordoneze interesele private in-tereselor mari, generale; să nu cunoască altă țintă, decît educațiunea poporului; să ia pildă de jertfire dela Mântui-torul Christos, care s'a jertfit pentru noi.

Lucrînd astfel vor fi cu adevărat *păstori*, și turma îi va cunoaște și nu va mai rătăci nimeni din turmă. Cine însă va lucra altfel, e un *lup* îmbrăcat în pele de oaie, e un *e-goist*, e un *fariseu*, care nu merită darul apostoliei!

Iosif Stan.

Fără credință.

De ce te sbați tu suflet blind în alvia ta strîmtă,
De ce în nopți de pace tu turburi pacea nopții,
Iar glasul tău puternic la sunetul de-aramă
Al deșteptării sfinte se perde 'n graiul morții?

Nu simți, că pacea lină e liniștea vieții
Și nu 'nțelegi, că glasul cel sfînt al deșteptării
Te chiamă la 'ntărire și glas îți dă și ție
Să preamărești viața... Nu simți, că valul mării

E semnul, care-ți spune, că 'n mare e tărie
Și sute de vieți... N'auzi, cum cîntă 'n aer
O nesfirșită lume, ce cere viețuire?
De ce tu, numai tu, te sbați în plîns și vaer?

Nu știi, că marinarul se luptă mai puternic,
Cînd luntrea lui sdrobotă se leagănă pe valuri?
Și nu știi desnădejdea zecimilor de oameni,
Cînd fruntea lor se scaldă în străluciri de lauri?

Zadarnică 'ntrebare!... Perdută este cîrma
Și fără ea 'nctaveți de a mai fi în lume...
Voi oameni alergați, străbateți largul lumii,
Aflați mai iute cîrma și dați-i vechiul numel!...

V. Nițescu.

La istoria literaturii române bănățene vechi.

AL II-LEA COMUNICAT

Palia Orăștiei 1582.

— Studiu bibliografico-istoric. —

Pirghia literaturii române, are fond religios. E notă comună aceasta la toate popoarele.

Materia creștinismului, (cu deosebire se depusă în sf. scriptură, vulgo »biblie«. Bisericașii vremilor apuse, preste tot se cam codeau, a prefaca sfânta scriptură sfântă pe graiurile vîi ale poporenilor.

Mișcarea de reformă religioasă, însghebată de Ioan Huss, iute și de grabă află răsuneț, deși cam răgușit la popoarele oropsite; deci și la al nostru, mai impilat ca toate altele. —

Sub impulsul acestei reforme, sau mai adevărat zis, evoluții și revoluții eclesiastico-sociale, probabil în nordul Ardealului, să tălmăciră pe românește părți alese din biblie.

Sub înriurirea protestantismului, limba maternă a făcut pașii hotărîtori întru rehabilitarea sa ca limbă liturgică. Frământările bisericesti din Europa centrală, — mulțămită împrejurărilor politice, cari să dădeau atuncia în Transilvania autocefală, — aduseră cu sine, încit la o bună parte de Români, limba slavă face loc limbei naționale.

Aflarea tiparului înlesnește răspîndirea scrierilor. În a doua jumătate a veacului al XV-lea, popa Coresi tipărește la Brașov pentru întâia dată românește bucăți traduse de husiții români, cu un veac înainte.

Abia trec cîteva decenii dela primele tipărituri române, și iată că Românii bănățeni se și alătură lingă ceialaltți frați ai lor literați, ca de loc la început să-i întrecă în rezultatele obținute de până aci, iară pentru viitor să îndrepte, să lărgească și să deschiză cîmpii noue.

Biblia din 1572 se pune intru ajutorul neajunsurilor limbii române, ca limbă de comunicarea cunoștințelor enciclopedice. Limba paliei devine paradigma limbei literare, aproape pe o sută de ani înainte, până ce la 1688 să topește în biblia de București, o carte apoi ce pe vecie are să servească ca chiagul unității limbei noastre literare.

Un alt bănățan la 1538 are bărbăția a arăta pentru prima dată, că limba română se poate cu mult mai îndeminatic scrie cu litere străbune, ca și cu potcoave.

La 1674 se face începutul poeziei culte prin un student din Caransebeș. Tot pe această vreme anonimul caransebeșan, ori anonimul lugojan, redactează un dicționar român-latin, numit de Hajdău cap-d'operă lexicografică. Scriitorii aceștia sunt însemnați toți, afară de cei dela »palia« Orăștiei, și pentru aceea, că scriind limba literară, ici colea vîresc în ea și subdialectul bănățenesc; mai virtos anonimul ne păstrează fidel limbagiul provinciei.

Despre traducătorii »paliei« afară de numele lor nu ne-a rămas nimic. Nici aceea nu o știm, că cum au împărțit munca între sine. Lucrat-au în una toți, ori după părți anumite. Deoarece traducerea s'a făcut cu continuă colaționare la textul slav; grec și evreu, nu cumva unuia li era împărțit, a compara textul român cu cel jidovesc, al treia cu cel grecesc și al treilea avea spargere de cap cu textul slav. Dl Iorga ¹⁾, fără să argumenteze, dă cu socoteala, că cunoscătorii de grecească a fost Achirie, pentru sîrbește ar fi ostenit Zăcan, iară româneasca ar fi redactat-o toată, numai unul singur: Pestișel, ear cărturarul de știința evrească să fi fost Herțe. Herțe apoi probabil a fost Ungur și nu Român.

Deci catalogul strălucit al traducătorilor bibliei de Orăștie e: Moisă Pestișel, preot în Lugoj, Achirie, protopopol comitatului Hunedoara, Ștefan Herțe, preot în Caransebeș (Căvăran-Sebeș), Efrem Zăcan, »dascăl de dascălie« în Sebeș, adecă tot în Căvăran-Sebeș, și nu în Sebeșul-săsesc și Michai Tordași, episcop al Românilor în Ardeal. Poate, că

¹⁾ Literat. religioasă pg. 97. 76.

Tordași să nu fi lucrat de fel la aceasta operă, dar se amintește și numele lui, după obiceiul vremurilor de atunci, de a aminti episcopul în fruntea tuturor tipăriturilor.

Deși nu se spune, că în tălmăcirea acestei opere s'ar fi folosit și texte latine, ungurești și germane, noi totuși credem, că s'ar fi tutrebuințat și de acelea. Bărbați ca și cei amintiți au trebuit să fie stăpîni și pe aceste limbi și dacă le-or cunoscut, nu are fuțeles de ce să nu se fi folosit de astfel de cunoștințe, cu atît mai virtos, că texte în aceste limbi stăteau la dispoziție; apoi traducerea în unele locuri e atîta de grea, încît, vrînd nevrînd trebuie să consultați atîtea verziuni la cîte numai poți ajunge.

Știm, că traducătorii din cestiune au voit să dea un lucru, cît se poate numai de perfect, și în realitate au și dat o traducere clasică.

Acest rezultat ce a întrecut toate așteptările, nu se poate explica altcum, decît așa, că admitem dese confruntări cu limbile din urmă. Cu deosebire pare a se fi făcut comparațiuni cu text maghiar.

Prefața și încheierea dela palie arată a fi concipiată de unul, care știa ungurește, să nu zicem că chiar a fost ungurește stilizată de ceva patron calvin, și numai după aceea pusă pe românește. E acceptabilă părerea asprului savant Iorga, că totul e rodul lugojanului Pestișel, care a întors din limba sîrbească. Ceialalți ar fi mai mult consultori, decît adevărați împreună lucrători.

Pe Herțe nu-l putem da Ungurilor; și azi cunoaștem familia române, cu porecla Herțe în Orăștie și în Beiuș.

Profesorul din Caransebeș dl Minea susține ¹⁾, că Herțe se pronunța după bănățanie »hîrtșe«. Atît Herțe, cît și colegul său vecin Pestișel, sunt preoți calvini români. Ei nici nu se numesc cu terminii orientali de: popă, preot, presbiter, iereu, ci după obiceiul protestanților: »propovăduitorii evangheliei«. Se poate, că nici nu or fi fost împărtășii de sfîntul dar al preoției, întocmai așa, cum lipsea archieria episcopului lor Tordași, care se intitula: »ales Piscopol Românilor în Ardeal«.

Despre Achirie nu putem ști, că unde i-a fost scaunul protopopesc. El se amintește: »Achirie protopopol varmeghiei Henedoriei«. Posibil, că nu rezida chiar în locul de

¹⁾ În ceva disertație a sa din 1905 ori 1909, nu-mi mai aduc amînte unde a apărut.

unde își lua numirea slujbei ¹⁾. La masa de proscomedie în biserica unită din Hunedoara se află un dyptich despre presbiterii mai vechi; Achirie nu e în pomelnic. Di lorga în »Sate și preoți« pg. 34 pare a identifica pe Achirie cu un protopop din districtul Hunedoarei: Vetru de Zozat (Socaciu) din 1526. Mai îngrabă am putea presupune, că Achirie e una și aceeași față cu »petrupopol popa Iuvon« instituit la 1540 de Valentin Török, stăpînul Hunedoarei ²⁾

La 12 Aug 1582 Ioan Török de Enningh urmaș și nepot la Valentin, comite perpetuu al comit. Hunedorii pune de protopop pe un Moisë în Tottsser? ³⁾ Adecă în anul 1582 cînd era protop. Achirie, se mai pune și Moisë. Se poate însă că în August Achirie să fi murit.

Ceva mai deaproape privitor la Pestișel nu putem nici măcar combina. Iorga îl ține a fi om învățat. Ar fi fost bun latin și că tot Pestișel ar fi tilcuiorul cazaniei I. de Brașov, edată de Coresi în 1564.

Nume de familii Pestișan să află și azi la Logoj. În 1887 era și protopop gr.-or. acolo cu numele Peștean.

În țara Hațegului dăm de un sat Pesteana și Pestenița. Lîngă Mehadia aflăm comuna Pecineșca iară în Bihor Pesteș. După cum se va arăta în alt loc, protoereii Peștesului au figurat în trecutul bisericesc al Românilor de pe Crișuri.

Relativ la Efrem Zăcan »dascăl de dascălie«, știm că în 7 Mai 1598 nu mai era între cei vii, căci feciorul său Francisc nobil, de Caransebeș și logofăt la județul districtual al nobililor, dorește a face împăcare, cerînd partea sa $\frac{1}{3}$ din lăsămînt pentru suma de fl. 200. ⁴⁾

»Dascăl de dascălie« e azi profesor de preparandie. În Caransebeș adecă era ceva curs pentru pregătirea de dascăli și preoți români calvini, pentru comunitățile rurale mai de a doua mină.

¹⁾ În timpul mai nou protopopii uniți și neuniți locuiesc adeseori în alte comune, nu acolo de unde își au numele. Trebuie că a fost aceasta și mai înainte. Erau cuzuri, că în un loc rezidau doi protopopi. Dr. S. Pop: Unir. bis. rom. I. pg. 73.

²⁾ Nic. Debrescu: Frag. ist. Bpesta 1905 p. 42.

³⁾ Iorga studii doc. XII. Buc. 1906, p. 179—280 și p. LX. (XI).

⁴⁾ Lîngă Hațeg este un sat de nemeși români Zăicani. La 1658 dăm peste un episcop în Maramureș cu numele Ioanichie Zékány.

Față de »piscopul ales«, Michai Tordași, încă nu putem scrie mai mult, decât am scris despre pomeniții săi »păstori« simbriași. Până azi nu s'a descoperit nici un act public care ar mărturisi episcopatul acestui nechemat la soarta Domnului Isus. Înainte de el și după el românimea ciscarpatină a mai fost binecuvântată cu archiepiscopi d'al de Tordași, cari nu pe ușe, ci pe alt unde, au sărit în staulul oilor cuvântătoare.

Pe timpul când s'a făcut unirea bis. în Transilvania, (1697) maghiarismul se înstăpînise binișor în noul Sion calvin român, așa, că acum nu mai era nevoie de a se da românilor calvini episcop național deosebit, ci se topră de-a una în marele căzan al bisericeii regnicolare magiaro-calvine. Superintendentul țării își ia titlul de episcop internațional al reformatilor,¹⁾ când institue un protopop român se subsemnează Ștef. Vesprémi episcop ungar și valac reformat de Ardeal: »Erdélyi Református magyar és oláh püspök«. Unica mențiune, ce se face despre Mihai Tordași în toată istoria este epilogul paliei. Precum pe Pestişel așa și pe superiorul lui pe M. Tordași, Iorga²⁾ îl ține de un »în-vățat«.

Familia Tordași a mai dat Românilor Episcopi nămiți. Trei se pomenesc ca atari: Pavel, Alexă și Mihai. Despre Pavel știm, că a succedat lui Georgiu de Sângeorz. Pavel e instituit în 8 Febr. 1569 prin regele Ioan Sig. Zápolya.

Trebue să facem o mică digresiune. D-l Bunea în opul³⁾ său mai nou își schimbă părerea de mai nainte,⁴⁾ cumcă lui George i-a urmat imediat Pavel. Zice, că întră ei au mai episcopit citeva luni călugărul sîrb din Lančrám Sava. Înnoirea aceasta și-o razemă pe disertatja lui Ferd. Baumann, dir. la gimn. din Sassebes »Zur gesch. von Mühlbach«, apărută în programa școliei la anul 188⁵⁾/₉.

Zápolya în literile sale amintite⁶⁾ apriat spune, că pe Pavel îl așază în locul repozatului Georgiu: et episcopatum, quem antea honorabilis quondam Georgius de Zenth Georgy

¹⁾ Mai potrivit ar fi »episcop Maghiar al reformatilor internaționalic«.

²⁾ Sate 33, lit. rel. 76, 98.

³⁾ Ierarchia 234—239, 303—305.

⁴⁾ V. epii 40.

⁵⁾ Vezi documentul Iorga Ștefan-cel-Mare. Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului. București 1904 pag. 7, 8, 22—30 și »La ierarchia etc« Sibiu 1905 pag. 46.

tenuit«. Tot în aceleași litere mai jos, earăși zice, că George e înaintașul lui Pavel: »proventus episcopales *praedecessori suo quodam Georgis*».

Textul e deci destul de clar, dar nu și complet. »Antea« și »praedecessori« dacă se iau în înțeles mai larg atunci — întră timpul 14 Ian. 1568, moartea lui Georgiu și 8 Febr. 1569, denumirea lui Pavel, — Sava a putut păstori în dragă voe.

Dar și dacă a urmat Sava lui George și astfel a precedat acum pe Pavel, el a mai precedat altă dată și pe George, căruia îi urmează acum. Acest Sava la 1568—1569 nu pentru prima oară, ci pentru a treia oară urcă tronul episcopal,¹⁾ ca în scurt abzicînd să revină la el peste 37 ani (1600, 1605, 1607, 1608) a patra și ultima oară.²⁾

Pe Sava îl aflăm episcop la Gioagiul de sus pe la anul 1556—1558. Din scaun îl ridică voivodul transilvănean Melchior Balassa și îi pune în loc pe George de Sângeorz. Dar răscoala lui Balassa fiind driptă de Zápolya, acesta în 1562 reactivează pe deturpatul Sava la Feldiod. Verosimil că George va fi fost atunci avanjat și adus mai la îndemîna regelui I. Sig. Zápolya.

În Lancrăm, regele a dăruit lui Sava o casă, cu curte, grădină și alte superedificate. Spuserăm mai sus, că Sava a abjurat calvinismul și de bună voea sa trecînd în Muntenia, averea a rămas la Zápolya și fu dăruită la 4 Nov. 1570 episcopului³⁾ Pavel Tordași, »nerevocabil și de uricie«. Nu mult a putut să se bucure de ea. »Domnii Sași« nu s'or înpăcat de fel cu împrejurarea, că pe teritoriul lor privilegiat să se așeze un nobil ne Sas, scutit de contribuțiune. Ca să se pună capet certelor, eppul Pavel la 7 Aug. 1574 o vinde »domnilor Sași« cu fl. 49. Actul de vînzare latinesc, e semnat cu chirile »Turdași« Palu popu episcopu Românilor«.

D-l Bunea⁴⁾ esplică pe Samuil Clain așa, ca și cînd acela ar fi scris și crezut, cumcă Pavel Tordași nu a voit să îmbrătoșeze luteranismul, de aceia a abzis de episcopat

¹⁾ Iorga I. c.

²⁾ Mai jos se va arăta aceasta. D-l Mangra mai știe de un Sava ajuns mitropolit pe la 1618—1626 la Alba-Iulia. Acesta nu mai poate fi Sava al nostru. Altcum Sava lui Mangra se confunda cu Sava Brancovici din 1662—1680 mitrop. în Alba-Iulia.

³⁾ Erezilor și rămășiților lui »heredibus et posteritatibus«.

⁴⁾ Vechi epii 40 nota 4.

și s'a transportat în Valachia, apoi adaugă, că în aceasta greșește Clain. Cipar,¹⁾ care reproduce textul lui Clain, aflat însemnat într'un dicționar român, nu esplică înțelesul acestei notițe rătăcite. Probabil și el a înțales-o ca D-l Bunea, măcar că din text putem scoate mai ușor acel înțales, cumcă nu Pavel Tordași s'a împotrivit și trecut în Muntenia, ci »călugărul«. Este știut, că cuvântul »călugăr« în latinește se poate declina și după a doua, și după a treia declinație. Dacă luăm înțalesul D-lui Bunea atunci »caluger« din text e după a III. și e în dativ, dacă însă e după mine, atunci e genitivul dela a II. și că e așa, se vede de loc în propoziția coordonată ce urmează, acolo se pune nominativul cu calugerus și nu »caluger-eris«. Dacă stă părerea D-lui Bunea, atunci din textul cestionat aflăm, că Pavel Turdași a fost călugăr inaugurat, deci și presbiter ordonat, căci atunci era deja uz, că toți monachii români să fie ieromonachi. Pentruca cetitorii să poată înșiși a-și face exegeza textului, îl reproducem: »Paulus Thordasi Episcopus Valachorum, huic datur calugeri Eppo. domus in Lanckerem, qui calugerus quod noluerit amplecti sectam Lutheranorum dimisso »Episcopatu abiit în Valachiam«. De sine înțales, că atunci când D-l Bunea a scris »Vechile Episcopii«, nu cunoștea datele lui Baumann, dar când scrie »Hierarchia« le-a folosit și dacă nu a revenit la nota din Vechile Episcopii, trebuie să credem, că ori a uitat, ori stă pe lângă opiniunea veche. Se vede, că Samoilă Clain a contemplat, scriind acea notiță, pe Sava acesta. Ar fi fără nici un rost presupunerea, că »călugărul cu casa din Lancrăm, depus și pribegit în Valachia«, nu ar fi călugărul și episcopul Sava, ci altul.

Când a renunțat la scaun și când s'a espatriat Sava, nu putem erua. Pare însă, că mai fū odată rehabilitat prin principii ardeleni Stef. Bocskay și Sig. Rákoczi la anii 1605—1608. Se va obiecta, că e greu de crezut, că Sava care era episcop pe la 1558 în Transilvania, să fie episcop în regiunea Aradului peste 50 de ani mai târziu. Calvinii aveau obicei de a pune episcopi cu 30 de ani, și știut este, că episcopi români la vârsta de 80 de ani nu sunt tocmai corbi albi. Sava ar fi rezidat încă pe la 1600 în Jenopolea ²⁾ de

¹⁾ Acte Frag. pg. 272 nota a. La Bunea se înțelege și Boros vezi »Unirea« Blaj, 1900 Nr. 38 pg. 318 la IV.

²⁾ Tincu Velia N. istor. bis. pol. naț. Sibiiu 1865 pag. 49—51. Popovicu ist. banat 283, 288.

aci s'ar fi refugiat în Ardeal. La blocada cetății Lipova în 1605 ar fi fost de mare ajutor lui Bocskay, drept ce acesta după ocuparea-i îl așază acilea de episcop ¹⁾ Istoricii îl țin de sîrb pe Sava ²⁾, deci ușor poate fi privit de unul cu călugărul și parocul coloniei sîrbești din Lanchrâm.

Pe des amintitul Sava (alias Solomon) unii scriitori ³⁾ de ai noștri îl confundă cu faimosul metropolit Sava Brancovici din Alba-Iulia (1662—1680). D-l Vas. Mangra ⁴⁾ pune pe Sava ienopoleanul metropolit la Alba-Iulia între anii 1618—1625.

Principele Sig. Rákoczi în 1607 dăruiește ⁵⁾ lui Sava »episcop în Lipova — și a românilor din Ardeal« »et walachorum în Transilvania passim existentium«, — patru moșii din jurul Lipovei și o moară de pe Mureș în ținutul Radnei.

Să ne întoarcem acuma la părăsitul superintendent Pavel Tordași și se mai relevăm unele-altele din activitatea lui pastorală.

La 16 Nov. 1569 cu preoțimea sa a ținut sinod în Aiud, și deciziunile aduse acolo principele le întărește în 31 Nov. 1569 fără nici o schimbare. Deciziunile acestui cler român calvin, sunt formulate în limba ungurească, dovadă, că limba diplomatică a bisericii calviniane din Ardeal era cea ungară, și nu cea latină, ori maternă a unei fie-cărei națiuni. Limba română era numai liturgică în biserica româno-calvină. Cu timpul cînd s'ar fi calvinit toți românii și nu ar mai fi fost teamă de defecționări mai numeroase, negreșit, că și în cele strict bisericesti, româneasca era înlocuită cu limba ungurească. De aici pot vedea aceia, cari

¹⁾ Dr. Szentkláray Jenő a csanád egyház. 456 Pesty. A szörényi bánság I. 351.

²⁾ Bunea ierachia 198 V. e. 70 autonomie 339. Iorga sate 46. I. Boros »Unirea« Blaj 1894 pag. 189 și urm. »Unirea« 1900 pag. 317. Cipar Archiv pag. 609, 610 an 1870. Johann Hintz gesch. des Bisthums der gr. nicht unir. glanbensgenossen in Siebenbürgen 18, 19.

³⁾ George Barițiu. Părți alese din istor. Trans. I: 140—6. Pușcariu doc. istorice pag. 126. Márki Sándor Aradvármegeye és Arad sz.-k. város monographiája II. rész pag. 239.

⁴⁾ în Foaia »Biser. și Școala« Arad 1904 nr. 12, în »Tribuna Popor« an 1899, vezi foaia »Speranța« Arad, 1869 nr. 17—19, Bárány Agoston Temesmegeye emléke Nagybecskerek 1848 pag. 157. Se află în bibl. diecez. Lugojului. Fábrián László Aradmegye. Leirása p. 215.

⁵⁾ Dobrescu o. c. 14—17.

susțin, că românii de se calvinizau făceau un lucru mult mai cu minte din respect național, politic și economic, de cît că au rămas ortodocși și s'au unit. De ne făceam calvini azi nu s'ar mai ști șteamătă de românismul nostru, numai din istorie am ști, că am fost odinioară ortodoxi și români.

În amintitul sinod intră altele, s'a hotărît, ca să se steargă liturgiile și rugăciunile pentru morți. Să se păstreze din ceremonialul bisericesc numai acelea, ce se țin de lauda lui Dumnezeu, eară celealalte introduse de oameni nechemați să fie lăsate la discrețiunea principelui. Se dă voie preoților văduviți să se însoare și să preoțască mai departe.

Preoțimea se îndătoarează, ca peste săptămînă mai de multeori să învețe pe popor la rugăciuni și la temeiurile credinței, la din contră se lipsește de oficiu, eară poporul care nu cercetează biserica și nu învață rugăciunile, în articolul morții chiar, să fie lipsit de cuminecare. Preoții sîrbești numai așa pot fi aplicați de preoți pe la enoriile românești, dacă slujesc pe românește. Adunarea sinodală a clerului, amenință în numele regelui, că după legile țării vor fi aspru pedepsiți prin slujitorii principelui toți aceia, cari nesocotesc legile bisericești și politice.

Din însărcinarea regelui I. S. Zápolya, episcopul Pavel recearcă cu dtul Lancrem 9 Dec. 1570 — firește în limba oficială a bisericei calviniane — pe județul regal, omul său încrezut din Bistrița, ca să poruncească tuturor preoților români din ținutul acela, că nesmintit să se înfătoșeze la sinodul convocat de rege în Cluj pe zilele prime alui Ianuar 1571. Absenții vor fi pedepsiți exemplar prin șpanii regelui, »ei și vitele lor«.

În sinod se va desbate, că mulți sunt de aceia, cari nu se cuminecă după porunca lui Christos și că prorocii falși din scriptură, sunt preoți români, cari sunt afară de staulul simbriașului archipăstor Pavel Tordași. Preoții cari vin la sinod să se provază cu parale, spre a cumpăra cărțile naționale: psaltirea cu 1 fl. și liturghia cu 32 de dinari. Psaltirea caută să fie cea alui Coresi apărută în Brașov la 1570. Ce privește »liturghia« nu știm ce carte e. Până acum nu s'a descoperit nici un exemplar din ea. Nici nu știm că pe acest timp să fie existat liturghie românească tipărită. Astfel de carte iese abia după 109 ani la Iași. Trebuie că a fost ceva manuscris, o liturghie după calapodul calvinistic. Puținele exemplare ce or fi fost, după ce clerul a scăpat de tutoratul calvin, le-a nimicit, ca nici urmă să mai

fie despre liturghia română reformată, adică diformată până la necunoaștere. Ca să înțelegem sub liturghie »căzania« I. alui Coresi din 1570, nu ne vine la socoteală. Este știut că la protestanți cultul dumnezeesc stă din ceva cîntări și predici. Cazană Coresiană e o colecție de predici, deci predicele să se privească de liturghii calvino-române!

Prin Septembrie 1570, Pavel inspectează pe credincioșii săi din Brașov.

Cu acel prilej Sașii din Brașov trimit craiului Zápolya o cărțuție alui Pavel, »ein Büchlein«. Oare nu e aceasta liturghierul ce se vindea de sinodul regal al Clujului?

Pavel Tordași trebuie că e mort la 21 Aprilie 1577, căci dieta ținută la aceasta dată constată, că sub el s'au aflat Români »cari luminați de Dumnezeu au părăsit legea grecească și dupăce superintendentul lor a murit« li-se concede să-și aleagă alt episcop ¹⁾.

Se vede că au ales de superintendent pe Mihaiu Tordași, frate ori fiu lui Pavel. Trebuie că priveau episcopatul calvinesc de un bun familiar, care se eredează. Tordășeștii sunt dela satul Turdaș în stînga Mureșului, 8 klm. spre apus de Orăștie. Familia preoțască de aci fu înălțată la rang de nobilitate din îndemnul lăpădării sale de ortodoxie.

Episcopul român calvin a fost și preotul locului, deci pe lângă florenul de dare, au mai folosit și pămînturile ce le avea biserica Turdașului. Biserica română (din coastă) și pămînturile ei principele Ardealului Georgie Rákoczi II. le-a hrăpit dela Români și le-a dat la anul 1652 la 4 familii române (26 suflete) apostate și renegate la calvino maghiarism, cari și-au maghiarizat și numele familiar. Biserica și estravilanele până azi sunt a calvinilor unguri.

Despre biserica și estravilanele din vorbă o notiță cu litere a preotului din Turdaș Grigorie Vlad și alor 9 titori, făcută în lunie 1655 pe marginile paginilor 77—96 a unui Triod — spune, că era sub stăpînirea episcopului Alexa Turdaș la anul 1582²⁾. De aici am putea conchide, că Mihaiu e unul și același cu Alexă. Poate că avea două nume de botez. Așa ceva din cînd în cînd se întîmînă la toate popoarele. Ori că Tordasi va fi fost călugăr și un nume îl va fi primit, cînd a intrat în sf. tagmă. Nu cutez

¹⁾ Bunea V. e. 41—42. Cipar Archiv 301. Dr. Vas. Pop disert. tipografii pag 9. Iorga zice că e mort Pavel în 1579. Stef. Mih. pag 8'

²⁾ I. Boros. »Unirea« 1900. nr. 38, pag. 318, IV.

să presupunem, că oamenii cei ce scriu la 1655, adică la 73 de ani dela 1582, să fi uitat numele de botez al episcopului lor, care poate încă pe acelea vremi mai avea rudenii în acea comună. Să presupunem în 1852 doi episcopi români Tordași: Alexă și Mihai, ar fi prea mult, deși nu e imposibilitate fizică, cu atât mai virtuos nu, că nu e nevoie să fi fost simultanei, ci succesivi. Mihai a putut muri la începutul anului 1582 și de loc să-i urmeze, fiul, fratele, nepotul, ori vărul său Alexă. Mai admirabil e, că Mihai și Alexă e una și aceeași persoană. Ba de cumva cuvintele din dieta dela 21 Aprilie 1577, citate mai sus: »superintendente¹⁾ lor a murit« am putea să nu le raportăm la Pavel, atuncea nimica n'ar sta la mijloc că Alexă, Mihai cu Pavel să fie numai o persoană.

(Va urma.)

Dr. Stefan Pop.

¹⁾ Bunea v. e. 41. Cipar Archiv 301. Dr. Vas. Pop tipogr. 9.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MOMENTE.

Și s'au pornit procesele de presă ca lăcustele peste hotare.

Polonyi e de părerea, — că poți să stai de vorbă și de gheșeft cu Missler dela Bremen, — poți să-ți protejezi gheșeftele potrăcărești, punînd firma fiului tău, — toate le poți face ca ministru, — dacă ști astupa gușa șovinismului, — intențînd prin »căpăii« ce-i ai la dispoziție, procese de presă, gazetelor nemaghiare, — pentru eterna — agitație. —

Polonyi știe ce știe și știe ce crede.

Procurorii știu să se supună.

Tribunalele maghiare și jurații știu să -- răstignească.

Iar noi, — noi nici să agităm nu știm. — Că dacă am ști, — nu s'ar mai porni procese de presă pentru lucruri de nimic, în potrița noastră. —

Dar, — veni-va și vremea noastră,.... când agitatori ca Justh, Apponyi, Polonyi și ceilalți derbedei de nimic, își vor primi răsplata dreaptă.

*

În potriua noastră procese, — în potriua socialiștilor, procese și confiscări. — Cine cutează să nu creadă unor mișei ca cei din coaliție și îndrăznește să mărturisească alte păreri, e tîrît în pușcării, — spre marea laudă a — erei nouă.

Știam noi ce este a fi cîrmuiți de cosuthiști. De aceea ne treceau fiori cînd auzeam că se împacă coaliția cu domnitorul.

Iată, — Polonyi vine cu o nerușinare deamnă de un pungaș ordinar, — să pună lanțuri pe minile presei. —

Introduce serviciul de noapte al procurorilor, ca să confiște părerile contrare.

Să ucidă ori ce acțiune. — Acest domn, introduce de el mult hulitele ordinațiuni ale lui Lányi, »dărăbant«-ul, — trădătorul, și nu roșește în fața parlamentului. Unde vom ajunge D-lor?

Ministrii Ungariei au prostituat chiar și — rușinea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

O mare slăbiciune a noastră, e că suntem oameni slabi. Am lăsat să se prăpădească »Tribuna« din Sibiu, — ba, unii, ne-am bucurat chiar, cu bucuria oamenilor mici, cari văd prăvălindu-se o putere mare, — iar în locul ei n'am fost în stare să înființăm alt ziar. Atîtea svîrcoliri și certe, — toate, toate, numai pentruca să ne blamăm în sfîrșit și să ne demonstrăm — neputința! Oare, — lipsa asta de însuflețire să denoate lipsa de putere morală a cauzei pentru care luptăm?

Socialiștii și-au înființat în trei ani patru ziare, cari apar zilnic — de și, n'au *vládici*, — n'au *bogătani* milionari și aproape milionari, n'au *bănci* și *directori* la aceste bănci, *archimandriți* și *proto-sinceli*, *vicari*, *asesori* și alte »*măriri* *căptușite cu roșu*, *advocați* și *profesori*, — *preoți cu burtă mare*, etc. etc. etc.

Au însă, ceia ce ne lipsește nouă. *Au inimi*.

*

Betyárizmul a dat faliment în dietă. S'a pus cu botul pe labe, în fața superiorității în cultură și civilizație a deputaților naționaliști.

Inzădar! — Cu Kossuth nota, — spargeri de ferești și de capete, cu injurături și cu cultivarea exclusivă a minciunilor istorice și literare cari măgulesc prostia Maghiarilor, — nu se ajunge la cultură. Poftim, — europenizați-vă fraților cu pinteni și numai atunci să îndrăzniți să veniți în fața lumii cu pretenziunea (nerealizabilă) de a se pune soartea nefericitei noastre patrii în mâinile voastre — de copii.

*

Domnia coaliției nu poate să dureze. Ciud se prea umple măsura cu păcate, trebuie deșertată. Coaliția a umplut-o mai cu vîrf în scurta ei domnie, — ca alții în treizeci de ani. De aci, — iată profeția: e aproape timpul, cînd coaliția se va îneca în murdăria multelor sale păcate.

Așteptăm cu dor...

— V. E. M. —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LITERATURA

»CARTEA SĂNĂTĂȚII«

de Dr. Ștefan Erdélyi. E un manual de igienă pentru școlile civile și preparandiale de fete. Se distinge prin bogatul său conținut științific — informativ despre toate chestiunile, cari ar trebui să creeze și din familia noastră un observator rigid de igienă. Și fiindcă femeia e chemată în primul rînd, să creeze și să grijească de trăinicia familiei, e de lipsă, ca ea să cunoască toate mijloacele, cari i-ar ajuta și i-ar înlesni munca asta pe cît de grea, pe atît de frumoasă. Cartea D-lui Erdélyi e de fapt un bun îndrumător pentru aflarea acestor mijloace. În privința teoriei, pe care o desfășură samănă cu Higiena lui Dr. Ureche, iar în privința practicizmului și întărirea fizicului și psihicului e o întregire a cărții despre foloasele gimasticii a lui Paz.

Limba nu e limba literară frumoasă, dar nici limba științifică, ci o limbă ușoară populară, (o limbă orăștiană,) fapt, care înlesnește priceperea conținutului acestei cărți ori și cărei femei cu carte.

*

Renseignements statistiques sur la population roumaine de la peninsule des Balcans par Vasile Diamandi.

În această broșurică, la care alătură și harta geogr. a Turciei, Dl Diamandi, însuflețitul apărător și luptător al cauzei nenorociților noștri frați dela Pind, pe care am avut norocirea, să-l aud ținînd o conferință despre Macedoneni, acum un an în sala »Unicum« din Sibiu, face cunoscut și lumii civilizate, în limba franceză, statistica populațiunii române din peninzula balcanică. Discută bazîndu-se pe date

culese de mai mulți cunoscători numărul Românilor dela Pind și ca cel mai de credință pentru străini îl aduce pe baronul Von der Goltz, care ca un foarte bun cunoscător al situațiunii Românilor din Macedonia fixează numărul acestora la 800,000 pe cînd numărul Grecilor, după N. Cazazis e numai de 60—70,000, iar al Slavilor — după parțialul Ofeicoff, 101.500. —

După statistica de față locuiesc în		
vilaetul Monastir	196.370	Români
» Salonic	146.370	»
» Cossovo	19.800	»
» Ianina	129.010	»
» Scutari	59.420	»
» Andrinopol și Constantinopol	20.000	»
Impraștiați în toate vilaetele . .	150.000	»
	<hr/>	
	720.970	Români.

Alțița Români locuiesc în Turcia europeană.

In Tesalia și Grecia	200.000	Români
In Sirbia	150.000	»
In Bulgaria	110.000	»
	<hr/>	

Cu totul 1,180.970 Români.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

»VIAȚA ROMÂNEASCĂ«.

Număr bogat ca și celelalte. Pe 194 de pagini se tratează fel de fel de chestiuni literare și științifice. D-l Gane în nuvela »Ciubucul logofătului Manole Buhus« zugrăvește viața de demult a boerului în legătură cu robia și desrobirea țiganului, a cărui fire o înțelege bine și o descrie foarte interesant.

Studiul D-lui Pătrășcanu: »Despre povestile noastre« e serios și instructiv.

D-l Al. Brătescu-Voinești continuă frumoasa sa nuvelă »In lumea dreptății«.

D-l G. Ibrăileanu are un studiu chibzuit despre Alexandri.

D-l Ioan Nădejde în studiul său »Români, Armîni, Rumeri și păreri d-lui N. Iorga despre ei« combate păreri d-lui Iorga.

»Carmen« e o foarte frumoasă intruchipare în versuri a iubirii, de Oct. Goga.

D-l Ciocirlan are nuvela »Fecior de suflet«. În fuga condeiiului descrie D-l C. Stere o parte din excursiunea sa »Patru zile în Ardeal«.

D-l Georghe Tofan are »Viața românească în Bucovina«.

Toate cronicile sunt scrise cu multă pricepere. C. Sr. scrie despre Henrik Ibsen, iar D-l I. G. Duca despre »Alianțele de azi«, studiu pe care-l încheie cu profetirea unui război general, singur menit de a împăca pentru totdeauna popoarele de azi.

»Recenzii« și »Revista Revistelor« încă oferă cetitorului bogat și instructiv material de citit.

*

»NEAMUL ROMÂNESC«

sub direcția D-lui Iorga pare a fi singurul organ menit de a înșgheba în România un puternic partid politic, care să fie expresia fidelă a poporului, ce se sbate după o viață mai bună. Credința asta ni-o întărește imparțialitatea D-lui Iorga, când tratează chestiunile politice, apoi cunoștințele sale istorice, politice și sociale precum și trainicul său spirit de organizare, cu ajutorul căruia primul său vis și l-a ajuns aproape: *unitatea sau concentrarea culturală a Românilor.*

*

»RAMURI«

Număr dublu. Se prezintă cu un material bogat. Proză scriu D-nii N. Bănescu, I. Boteni, M. Sadoveanu, C. C. Ionescu și D. Ciotor. Poezii scriu D-nii C. Moldovan, I. M. Marinescu, Subl. Vulovici, energicul chemător la fapte al brațelor armate, St. Braborescu, C. Ș. Făgețel Ana Codreanu etc.

Cronica e redactată de D-nii: C. Ș. Făgețel, P. Partenie și St. Brahorescu.

Această revistă, care se adapă din limpedele isvor al culturii naționale, plină de viață și de tărie, e ursită să ajungă — judecînd după cuprinsul ei de până acum — îndrumătoarea vieții culturale, sociale și morale din Craiova, și să facă astfel, ca »masa cea mare a bunilor gospodari ai Craiovei, să nu-și mai hrănească biet sufletul lor nevinovat cu otrava zilnică a presei de toate colorile».

*

»LUCEAFĂRUL«.

E număr dublu. Se prezintă foarte bine. D-l Marin Simionescu Rîmniceanu scrie studiul »Morala în Artă,« căruia nu-i pot da alt epitet, decît epitetul de «frumos». De ce? Fiindcă însaș »Arta pentru Artă« pentru care pledează D-l Rîmniceanu e ceva frumos. Acest frumos poate fi însă și ceva grozav de frumos ca bunăoară »Crima lordului Arthur Savile« (vezi Petroniu veacului al XIX-lea de C. Șercăleanu.) Ș'atunci? Rămîne, natural, tot artă pentru artă, căci Oscar Wilde e meșterul cu reputațiune universală al acestei arte. Dar... nu mai face artă pentru artă (și deci numai e poet!) în »The Ballad of Reading Gaol« și în »De profundis...« Natural, că D-l Rîmniceanu vrea să zică, că morala nu e o condiție a artei și prin urmare a frumosului, ci arta poate fi frumoasă și fără predici de morală.

Foarte reușite sunt portretele deputaților noștrii naționali, cărora li-se dau și biografiile.

D-l I. Borcia traduce Scena I, actul I. din »Ifigenia în Taurida« de Goethe.

Nuvela »Grigore« și »Henric Ibsen« sunt de D-l H. P. Petrescu.

Frumoasa nuvelă »Pentru pîne« e scrisă de D-l R. Cioflec. Cronica o scrie T. Codru.

*

IN »FAMILIA«

s'a terminat discuția chestiunii teatrale, pe care a pus-o la ordinea zilei scrisoarea D-lui P. Bănuțiu.

Remarcăm poezia pesimistă a D-lui Broșu »Mamii«. Așteptăm însă dela vialul tinăr poezii mai viale și mai sincere.

*

»STUDIU DIN SFERA TEOLOGICĂ«

de Toma Frateș, paroch în Bașfalu-Săcele e scris pentru preoți.

V. N.

Poșta Redacției.

— Rugăm pe D-nii cari au rămas în restanță cu abonamentul, să binevoiască a ni-l trimitte cît mai de grabă.

*

În nrul ce vine, vom publica numele acelor D-ni de înaltă poziție, cărora numai la o jumătate de an le-a venit în minte, că nu abonează revista, deci au re-trimis'o, dar prețul numerilor primiți îl făcură uitat. —

Să se scîrbească nișel publicul.

E și un Vlădică între aceștia.

*

Aur. Don. Pentru acest Nr. prea tîrziu. — Vom vedea. —

N. P. în S. Noi suntem prieteni cu toți, — dar mai întîi cu adevărul. — Nu vezi ce mincinoasă-i presa noastră?

Noi nu ascundem însă nimic.

Iar pentru adevăr ne hărțuim chiar și cu cele 3 milioane de Români. —

Mai bine să perim, decît să nu spunem adevărul.

Spune-o asta și d-lui Miron. —

